

Genderhokjes doorbreken: (hoe) werkt dat?

De resultaten van een theorie-gestuurde evaluatie

Alliantie Genderdiversiteit

Colofon

2

G&N
DE
R

Auteurs:

Met dank aan:

Projectnummer:

Datum:

Uitgave:

Hanneke Felten (Movisie).

Michelle Emmen (Movisie), Afiah Vijlbrief (Movisie), Marianne Cense (Rutgers), Sylvia Holla (Atria).

1085.

1 september 2017.

Alliantie Genderdiversiteit 2017.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Dit rapport is mede tot stand gekomen met subsidie van het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.

G&N
DE
R

Het is geschreven in het kader van het samenwerkingsproject 'Alliantie Genderdiversiteit' met Atria, COC Nederland, Doetank Peer, Emancipator, Movisie, Nederlands Jeugdinstituut, NNID, School & Veiligheid, Transgender Netwerk Nederland, Rutgers en Universiteit van Amsterdam.

Inhoud

1	Inleiding	4	3
2	Methode	5	
3	In een notendop: wat betekent dit voor interventies?	7	
4	Aanbevelingen voor interventie-ontwikkelaars	8	

1 Inleiding

Gendernormen zijn sociale normen over hoe mannen, vrouwen, jongens en meisjes zich zouden moeten gedragen. Bijvoorbeeld: “een echte man is niet bang maar sterk”, “het is echt vrouwelijk om make-up te gebruiken” of “het is mannelijk om wijdbeens te lopen”. Een groot deel van de mensen ervaart weinig last van gendernormen; ze zien deze als vanzelfsprekend en staan er weinig bij stil. Maar strikte gendernormen kunnen maatschappelijke problemen veroorzaken, eraan bijdragen of ze in stand houden, bijvoorbeeld als het gaat over pesten van, en geweld gebruiken tegen mensen die niet aan de gendernormen voldoen. Zo worden sommige jongens op school gepest, omdat ze ‘meisjesachtig’ lopen (Beusekom, et al., 2016). En denk ook aan de ongelijke verdeling van arbeid en zo door stereotype opvattingen over vrouwen die beter zouden zijn in zorgen en mannen die beter ‘de kost’ zouden verdienen (Twisk et al., 2017).

In dit onderzoek zijn we geïnteresseerd in interventies en methodieken die hier iets aan veranderen. Het gaat om interventies die jongeren willen leren dat het denken in binaire opposities niet past bij de werkelijkheid. Dat wil zeggen dat de indeling met aan de ene kant de categorie ‘man’ en aan de andere kant de categorie ‘vrouw’ in het echt veel complexer is, met veel verschillende variaties in man-zijn, vrouw-zijn, mannelijkheid en vrouwelijkheid. Want niet alle mannen, noch alle vrouwen zijn hetzelfde; sterker nog, veel mensen voldoen niet aan stereotype beelden van stoere mannen en sexy vrouwen. De een is transgender en de ander cisgender¹, de een is meer genderconform dan de ander. De ene persoon hecht ook meer waarde aan de eigen mannelijke of vrouwelijke identiteit dan de ander. En er zijn mensen die helemaal niet in zulke hokjes vallen, die zichzelf niet identificeren als man of vrouw maar als beide, er tussenin of als geen van beide.

We hebben in dit onderzoek bekeken of en hoe interventies werken die de scheidslijnen tussen de hokjes ‘man’ en ‘vrouw’ willen doen vervagen. De meeste van zulke interventies zijn bedoeld voor jongeren en worden uitgevoerd op middelbare scholen. De bedoeling ervan is om vooroordelen te verminderen ten aanzien van mensen die niet goed passen in de genderhokjes, en daarnaast jongeren minder hard over zichzelf te laten oordelen wanneer ze zelf niet (helemaal) aan gendernormen voldoen. We zijn nagegaan of het volgens de huidige wetenschappelijke kennis inderdaad zo werkt: klopt de aanname dat we, door meer genderdiversiteit te laten zien, de scheidslijnen tussen de hokjes ‘man’ en ‘vrouw’ kunnen verminderen? En als dat zo is, klopt dan de aanname dat dit vooroordelen vermindert? En zorgt dit voor een milder oordeel over jezelf, als je zelf niet goed in deze hokjes past? In dit onderzoek zijn we dat gaan checken.

Relevantie van het onderzoek

Dit onderzoek is gedaan in het kader van de Alliantie Genderdiversiteit, een alliantie van zo’n veertien organisaties die verandering in de samenleving nastreven voor meer flexibiliteit en diversiteit in gender. De alliantie groeit hard. Steeds meer individuen, maatschappelijke organisaties en overheden zien nadelige gevolgen van strikte gendernormen en rigide opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid zoals in de ongelijke verdeling in zorg en arbeid, anti-LHBT geweld en seksueel grensoverschrijdend gedrag (Twisk, Cense & Vijlbrief, 2017).

Om verandering te bewerkstelligen, moeten interventies worden ingezet op bijvoorbeeld middelbare scholen; om attitude en omgang met gender van leerlingen te veranderen. Daarvoor is het noodzakelijk om inzicht te hebben in wat effectief is en wat niet in dit type interventies. Daar levert dit onderzoek een belangrijke bijdrage aan. Het geeft meer handvatten in wat werkt en wat niet werkt in het toewerken naar een samenleving waarin iedereen zichzelf kan zijn, ongeacht genderidentiteit en gender-expressie.

---

¹ CIS: ‘Latin for “on the same side”, which means that one conforms with the biological designated sex.’ (Aultman, 2014)

2 Methode

De onderzoeksmethode die we hebben gebruikt is een theorie-gestuurde evaluatie. Dit houdt een toetsing in van de veronderstellingen (aannames) die aan interventies ten grondslag liggen, op grond van de literatuur. Hoe plausibel zijn deze veronderstellingen wanneer ze worden getoetst aan beschikbare wetenschappelijke kennis? De veronderstellingen en hun onderlinge verband vormen de beredenering van een werkwijze. Dit noemen we 'de verandertheorie'. De verandertheorie geeft antwoord op de vraag hoe een werkwijze verandering tracht te bewerkstelligen. De onderstaande verandertheorie hebben wij getoetst:

Door te laten zien dat er grote onderlinge diversiteit is tussen hoe jongeren hun gender ervaren en beleven → vervagen de scheidslijnen tussen de hokjes 'man' en 'vrouw' bij jongeren → en worden hun vooroordelen verminderd ten aanzien van mensen die niet goed passen in het hokje 'man' of 'vrouw' + worden negatieve oordelen van jongeren over zichzelf verminderd als zij zelf niet goed passen in het hokje 'man' of 'vrouw'.

De verandertheorie is getoetst aan de hand van de huidige, empirische, wetenschappelijke kennis. We hebben dit gedaan door de verandertheorie op te delen in drie onderzoeksvragen en deze te beantwoorden. In totaal hebben we daarvoor meer dan honderd wetenschappelijke studies bekeken; omdat het gaat over attitudeverandering bij individuen is er met name gekeken naar de (sociale) psychologie. Hieronder formuleren we deze drie vragen en de antwoorden daarop.

Kun je door het laten zien aan jongeren van veel diversiteit in gender, ervoor zorgen dat bij de jongeren de scheidslijnen tussen de hokjes 'man' en 'vrouw' vervagen?

Of deze vraag met ja of nee beantwoord kan worden, hangt af van wat je precies laat zien in de interventies. Interventies kunnen dit op verschillende manieren aanpakken en dit leidt tot verschillende resultaten:

(a) Je kunt de onderlinge diversiteit tussen mannen en de onderlinge diversiteit tussen vrouwen tonen. Op basis van de wetenschappelijke literatuur blijkt dat het plausibel is dat dit ertoe leidt dat de hokjes 'man' en 'vrouw' verbreed worden, minder makkelijk of snel worden gehanteerd en minder rigide gehanteerd worden. Het antwoord is in dit geval dus ja. Dit heeft in het bijzonder effect bij mensen die zelf ook minder rigide omgaan met de hokjes.

(b) Je kunt mannen, vrouwen, jongens en meisjes laten zien die niet voldoen aan stereotype beelden van stoere jongens en mannen en sexy meisjes en vrouwen. Het is volgens de wetenschappelijk literatuur mogelijk om deze stereotype beelden te verminderen door mensen te laten zien die niet voldoen aan het stereotiep maar dit is zeer complex en praktisch lastig uitvoerbaar. Het kan bijvoorbeeld door een grote groep mensen worden getoond waarvan iedere persoon enigszins wel en enigszins niet voldoet aan het stereotiep. Jongeren moeten dan focussen op de overeenkomsten en verschillen tussen deze groep mensen. Een andere manier om stereotypen te verminderen door mensen te laten zien die niet voldoen aan het stereotiep, is door de jongeren af te leiden zodat zij niet in de gaten hebben dat hun stereotype beeld wordt verminderd. Bijvoorbeeld door hen een andere taak te geven terwijl je werkt aan het verminderen van stereotypering.

(c) Je kunt laten zien dat er ook mensen zijn die niet in twee van die hokjes vallen, die zichzelf niet identificeren als man of vrouw maar als beide, er tussenin of geen van beide. Dit is nog weinig onderzocht, maar de onderzoeken die er wel zijn, laten zien dat mensen anderen indelen in een derde hokje, wanneer zij niet duidelijk passen in de bestaande hokjes 'man' en 'vrouw'. Hierdoor blijven de scheidslijnen tussen de bestaande hokjes 'man' en 'vrouw' onaangetast. Zover nu bekend is, is het dus niet plausibel dat de scheidslijnen tussen de hokjes worden verminderd door mensen te laten zien die buiten de hokjes 'man' of 'vrouw' vallen. Tegelijkertijd weten we niet goed of het werkt of niet, omdat er dus weinig onderzoek hiernaar is gedaan.

Kun je door de scheidslijnen van de hokjes 'man' en 'vrouw' te laten vervagen, ervoor zorgen dat jongeren minder negatief oordelen over mensen die niet goed passen in de binaire indeling man/vrouw?

Tot welke groep je behoort, is voor veel mensen belangrijk voor hun identiteit. Groepen of 'hokjes' opheffen of het belang daarvan verminderen is daarom complex. Een manier om scheidslijnen tussen hokjes te doen vervagen die veelvuldig wetenschappelijk onderzocht is, is het creëren van een gemeenschappelijke identiteit: van 'zij' naar 'wij' dus. Daaruit blijkt dat inderdaad vooroordelen verminderd kunnen worden. Maar wanneer er geprobeerd wordt de oorspronkelijke hokjes te verminderen door de gemeenschappelijke groep centraal te zetten, dan blijkt dat het eigen 'hokje' niet wordt opgeheven. Mensen moeten met andere woorden niet het idee hebben dat er iets van hen wordt afgenomen maar dat er alleen iets bij komt. Beter is dus om het naast elkaar te laten bestaan, indien je vooroordelen wilt verminderen.

Je kunt jongeren in een klas dus wel aanspreken op hun gemeenschappelijk identiteit 'mens' of 'klas 1b', maar voor veel jongeren blijft ook het zijn van 'meisje' of 'jongen' belangrijk. Met name jongeren die zich sterk identificeren met hun gender zullen zich mogelijk bedreigd voelen wanneer 'oude' scheidslijnen tussen 'man' en 'vrouw' vervagen. Voor hen is herkenning van gender belangrijk om zich veilig te voelen. Dit is belangrijk: bedreiging kan namelijk vooroordelen versterken.

Een iets andere benadering waarbij ook scheidslijnen vervagen tussen groepen, is door mensen anderen te laten ontmoeten die buiten de genderhokjes vallen. Dit kan in het echt, maar ook via film of theater. Wanneer men zich kan inleven in deze groep en empathie voor hen kan krijgen, kunnen vooroordelen naar mensen die niet precies passen in het hokje 'man' of 'vrouw' verminderen.

Kun je door de scheidslijnen van de hokjes 'man' en 'vrouw' te laten vervagen, ervoor zorgen dat jongeren minder negatief oordelen over zichzelf wanneer zij niet goed passen in de binaire indeling man/vrouw?

Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat door de hokjes 'man' en 'vrouw' te benadrukken, mannen en vrouwen negatiever kunnen gaan presteren en negatiever over zichzelf kunnen gaan oordelen door stereotype beelden over mannen en vrouwen. Wanneer groepen of 'hokjes' juist minder belangrijk worden gemaakt, heeft dit inderdaad een gunstig effect op mensen die dit hokje vooral als negatief ervaren. Het antwoord op de vraag is dus ja. Dat betekent dat gendertransformatieve interventies gericht op het doorbreken van de scheidslijnen tussen de hokjes 'man' en 'vrouwen', belangrijk zijn voor het welzijn van jonge mensen die niet goed passen in deze hokjes.

Een mogelijke valkuil is het 'stigmabewustzijn'; wanneer je eerst beargumenteert dat mensen gediscrimineerd worden door en in hokjes, en daarna dezelfde hokjes wil laten vervagen, schiet je je doel voorbij, omdat je daarmee de huidige hokjes juist weer benadrukt. Scheidslijnen tussen hokjes laten vervagen kan dus door de hokjes niet te herhalen, maar er juist geen aandacht aan te besteden.

3 In een notendop: wat betekent dit voor interventies?

De scheidslijnen tussen de hokjes 'man' en 'vrouw' laten vervagen is complex gebleken. Mensen indelen in 'hokjes' doen we namelijk allemaal automatisch. Maar de 'hokjes' kunnen wel minder rigide en minder makkelijk worden toegepast; door ze te verbreden en te laten zien dat er grote onderlinge diversiteit is tussen mannen en grote onderlinge diversiteit tussen vrouwen. Ook lijkt er ruimte voor meer 'hokjes' dan 'man' en 'vrouw'. Wanneer mensen worden getoond die niet in de bestaande m/v-indeling passen, worden zij als vanzelf een derde categorie. Ten aanzien van die derde categorie kunnen vooroordelen verminderd worden. Het verminderen van vooroordelen, kan alleen als de scheidslijnen wel mogen blijven bestaan en enkel minder belangrijk worden gemaakt. Dit kan door een overstijgende categorie, een gemeenschappelijk identiteit, te creëren. Dus in plaats van over verschillen in gender, gaat het dan over een andere, overstijgende identiteit die iedereen deelt, ongeacht gender. Belangrijk is wel dat genderidentiteit blijft bestaan; voor velen is dit immers belangrijk en wanneer hun genderidentiteit bedreigd wordt, zullen zij er nog meer aan vasthouden. Dat geldt niet voor de mensen die zelf niet helemaal passen in het 'man'- of 'vrouw'-hokje. Zij voelen zich juist vaak beter wanneer het niet gaat over hun gender en zij oordelen dan mogelijk positiever over zichzelf.

4 Aanbevelingen voor interventie-ontwikkelaars

Uit het onderzoek komt een aantal tips naar voren voor het vergroten van de effectiviteit van gendertransformatieve interventies. De meeste interventies die nu bekend zijn richten zich op jongeren. Daarom gaan deze tips ook over interventies voor jongeren.

8

G&N
DE
R

- Bedenk in het ontwikkelen (of bijstellen) van een interventie op wie je wilt richten: jongeren die zichzelf sterk identificeren als 'man', 'jongen' of als 'vrouw', 'meisje'; of juist op jongeren die zichzelf niet (helemaal) vinden passen in de hokjes 'man' en 'vrouw'. Wat voor de ene groep goed werkt, werkt meestal niet voor de andere, en andersom.
- Probeer niet te veranderen dat mensen andere mensen indelen in een hokje. Het categoriseren van mensen lijkt een psychologisch fenomeen dat niet teniet kan worden gedaan.
- Wat je wel kan doen tegen de strikte binaire genderindeling, is het volgende:
  - De hokjes 'man' en 'vrouw' verbreden; dit doe je door diversiteit te laten zien tussen mannen onderling en tussen vrouwen onderling. Hiermee verdwijnen de hokjes niet, maar worden zij wel minder rigide en moeilijker eenduidig toe te passen.
  - Meerdere categorieën creëren – ofwel meer 'hokjes'. Naast de hokjes 'man' en 'vrouw' kunnen dus andere hokjes ontstaan, zoals 'mensen die zowel man als vrouw zijn' of 'mensen die niet in een hokje passen'. Dit doe je door de jongeren kennis te laten maken met mensen uit dit voor hen nog vaak onbekende hokje.
- Weet dat genderstereotypen weerleggen erg lastig is; het lukt niet met een of twee personen die niet voldoen aan het stereotiep. Twee vrouwen die niet voldoen aan het stereotype beeld van een vrouw worden gezien als 'uitzondering' en kunnen daarom niet het stereotype beeld van vrouwen weerspreken. Zeker wanneer de leerlingen weten dat het de bedoeling is hun stereotype denkbeelden te veranderen, zullen zij zich wapenen tegen deze beïnvloeding. Wanneer jongeren afgeleid zijn, zoals met film of theater het geval kan zijn, kan dit mogelijk wel werken.
- Wanneer je vooroordelen wilt verminderen ten aanzien van mensen die buiten de hokjes 'man' of 'vrouw' vallen, dan werkt het het beste wanneer jongeren zich kunnen inleven in anderen, bijvoorbeeld in een ontmoeting, een voorstelling of een film. Hierdoor kan empathie ontstaan en dat vermindert de scheidslijnen tussen 'ik' en 'de ander' en vermindert zo vooroordelen.
- Vooroordelen kunnen ook verminderd worden door, naast de genderverschillen, een gemeenschappelijke overstijgende identiteit te benadrukken. De scheidslijnen op basis van gender worden dan minder belangrijk omdat andere onderscheiden relevanter worden. Bijvoorbeeld dat je samen klas 3a vormt of dat je allemaal mens bent. Valkuil is hierbij de onderlinge verschillen in gender afdoen als geheel onbelangrijk. Jongeren die zichzelf sterk identificeren als 'man', 'jongen' of 'vrouw', 'meisje' kunnen zich bedreigd voelen wanneer ze het idee krijgen dat die identiteit hen wordt afgepakt; dat kan hun negativiteit ten aanzien van de mensen die niet in de hokjes 'man' of 'vrouw' passen, juist versterken.
- Voor jongeren die zich niet thuis voelen in de hokjes 'man' en 'vrouw'; benadruk de genderhokjes voor hen zo min mogelijk. Dit kan ervoor zorgen dat deze groep zich beter voelt. Het benadrukken van hun kwetsbare positie als minderheid die gediscrimineerd wordt, is risicovol; het kan zorgen dat de groep zichzelf minder goed voelt over zichzelf.